

EĞİTİM ARAŞTIRMALARINDA YÖNTEM

Doç. Dr. Şefik UYSAL

Yakın bir geçmişe kadar eğitim sorunları, bilimsel araştırmalara konu olmamış ve araştırmacıların ilgilerini pek çekmemiştir. Ancak, yirminci yüzyılın başlarından bu yana eğitim sorunlarının çözümünde araştırmacının değeri anlaşılmaya başlanmıştır. Böylece ele alınan araştırmalar, bir yandan eğitim hakkındaki görüşlerin gelişmesine yardımcı olurken, diğer yandan da bu araştırmaların eğitim uygulamalarına yön vermekte etkin bir rolü olmuş ve olmaktadır.

Eğitim, diğer ilgili sosyal bilim alanlarında yapılan araştırmalar ve bulgular ile yakından ilgilidir. Örneğin psikoloji, eğitimdeki araştırmaların temelini meydana getirecek bulgularla yüklüdür. Yine, sosyoloji ve ekonomi, eğitimin araştırma bulgularından yararlandığı diğer iki Sosyal Bilim alanıdır. Bu yüzden Sosyal Bilim araştırmalarında kullanılan yöntem ve teorilerin büyük bir kısmını eğitim sorunlarını ele alan araştırmalar için de söz konusu olmaktadır. Fakat, eğitim araştırması, yalnızca diğer alanlarda elde edilen, bilgileri toplayıp değerlendiren bir uğraşı alanı olarak düşünülmemelidir. Bir öğretim süreci içinde, özellikle, öğrencilerin tüm davranışları ve öğretimde söz konusu muhteva ile ilgili çeşitli sorunların kapsamlı ve bilimsel nitelikte eğitim araştırmalarını da gerektireceği açıktır. Böylece eğitim araştırması, bir yandan ilgili alanlardaki bulguları, kendi sorunları için düzenleyici ve organize edici bir nitelik taşıırken, diğer yandan da eğitimcilerin ilgilendikleri, özellikle öğretim ve programları sorunlarına yönelik olmak durumundadır.

Eğitim, dinamik bir süreçtir. Devamlı bir değişme ve gelişme içindedir. Hizmet ettiği toplumdaki sürekli değişmeler, eğitimi de bu değişmelere göre şekillendirmeye doğru götürür, Eğitim araştırmaları, bir yandan toplumda çeşitli yönlerde yer alan bu değişme ve gelişmeleri takip imkânı verirken, diğer yandan da bunların eğitime nasıl yansımaları gerektiği yönünde verilecek kararların isabet derecesini artırır.

Eğitim araştırmaları genellikle şu üç alanda yoğunlaşmaktadır. 1). Eğitim amaçları, 2). Öğrenme süreçleri, 3). Öğretim programları. şimdi bu alanlara, araştırma açasından bir göz atalım.

1). Eğitim Amaçları

Eğitim, ister örgün, ister yaygın olsun bir takım amaçlara yönelik olarak şekillenmektedir. O halde, amaçlar eğitimin temel dayanağı olmaktadır. Eğitim amaçlarının saptanmasında ise, eğitimin hizmet göreceğı toplumun kültürel, sosyolojik, ekonomik, felsefi, politik ve psikolojik temellerinin bilinmesine büyük ölçüde ihtiyaç vardır. Eğitimle ilişkisi kurulduğı oranda, bu alanlarda ilgili yapılan araştırmaların bulguları, amaçların ortaya konmasında önemli roller oynamaktadır. Bu yüzden eğitim araştırmalarının bir kısmı, eğitim amaçlarının saptanması ve bu amaçların geçerlik sorunları üzerinde yoğunlaşmaktadır.

2). Öğrenme Süreçleri

Eğitim, genel tanımı ile, ya bir toplumsal ya da akademik bir öğrenmeyi içermektedir. Bu yüzden, eğitim amaçları, aynı zamanda öğrenme amaçları olarak da adlandırılmaktadır. Öğrenme amaçları zamanla, ve bazen de çok önemli miktarda değişebilir. Örneğın, ülkemizde, plânlı kalkınma dönemine girilen 1961 yılından bu yana, öğrenme amaçları açasından oldukça önemli değişmeler yer almaya başlamıştır. Bu değişmeler, genel öğretimden ziyade teknik öğretime yönelme ve okul programlarında ise matematik ve fen bilimlerine daha fazla ağırlık tanıma şeklinde olmuştur. Bütün bu değişmeler öğrenim sürecini belirgin bir şekilde etkilemektedir. Öğrenme, bu yüzden çok önemli sayıda eğitim araştırmalarının konusu olmuş ve halen de olmaktadır. Öğrenme süreçleri ile ilgili araştırmalar, bu aşamada, teorik ya da temel araştırmalar niteliğinde olmaktadır.

3). Öğretim Programı

Dikkat edileceğı gibi, buraya kadar sözü edilen alanlarda yapılan eğitim araştırmaları daha ziyade eğitim-öğretim için temel bilgileri verecek niteliktedir. Halbuki öğretim programları alanında yapılan araştırmalar ise, bir öğretim düzeninde görülebilecek sorunlarla doğrudan ilişkili bilgileri vermesi bakımından önem kazanmaktadır. Fakat, şu hususu gözden uzak tutmamak gerekir. Eğitim ya da öğretim amaçları ve öğrenme süreçlerine ilişkin yapılan araştırmaların bulguları, öğretim programları ile ilgili araştırmaların önemli

bir kaynağıdır. Diğer bir deyişle, öğretim programlarının, amaçlar ve öğrenme süreçleri yönündeki araştırmalarda elde edilen bulgulara bağlı olarak değişimler göstermesi beklenmektedir.

Öğretim programları araştırmaları öğretim yöntemleri ve muhteva olarak genellikle iki alt alanda yapılmaktadır. Örneğin, son yıllarda ülkemizde uygulanması düşünülen ve denenmekte olan "Modern Fen Öğretimi" adı ile bilinen programa ilişkin araştırmaların bir kısmı muhteva, yani ne öğretilmesi gerektiği, sorunları ile ilgili olurken, diğer bir kısmı da, nasıl öğretilmeli sorusuna, yani öğretim yöntemlerine ilişkin sorulara cevap aramaya yönelik olmaktadır. Öğretim programlarına ilişkin araştırmalarda çoğu kere bir değerlendirme söz konusu olduğu için bu tür araştırmalara bazı kaynaklarda "değerlendirme araştırmaları" adı da verilmektedir.

Bütün eğitim araştırmalarının odak noktası, sınıfta yer alan öğretim ve ilgili sorunlardır. Öğreticiyi ilgilendiren de budur. Sınıfta ne olup bittiğini anlamak için de, öğrenmenin teorik sorunlarına ve öğrenmenin amaçlarına yönelik araştırmaların yapılması da gerekli hale gelmektedir. Görüldüğü üzere, her üç alanda yapılan ve yapılması muhtemel araştırmalar, birbirlerinden konu olarak ayrıldıkları gibi, araştırılan sorunla yakından ilişkili olarak yöntemlerde de belirgin farklılıklar göstermektedir. Örneğin, eğitim amaçları, daha ziyade tarihsel ve tasvirî araştırma yöntemlerine ağırlık veren araştırmaları gerektirmekte, buna karşın, öğrenme süreçlerini araştırırken deneysel yöntemler ağırlık kazanmaktadır. Görülüyor ki eğitim araştırmaları, veri toplamada kullanılan yöntemler ve bu yöntemleri tanımlayan araştırma türleri itibarı ile de birbirlerinden ayrılmaktadırlar.

EĞİTİM ARAŞTIRMALARI TÜRLERİ

Eğitim araştırmalarını, araştırma türlerine göre ayırmak oldukça güçtür. Önce, araştırma türlerinin sınıflandırılmasında genel bir anlaşma yoktur. Hemen hemen her kaynak değişik bir sınıflamaya göre konuyu ele almaktadır. Sonra, eğitim araştırmalarını, hem konuları ve hem de kullandıkları veri toplama yöntemlerine göre tek bir türde düşünmek güçlüğüne de dikkate almak gerekir. Bu güçlüklerle rağmen, eğitim araştırmalarına ait incelenen hemen bütün kaynaklarda araştırma türleri bakımından bir sınıflanmaya gidildiği görülmektedir.

Araştırma türlerini saptamada ilk ayırım, araştırma sonuçlarından yararlanma şekline göre olmaktadır.

1). Temel Araştırma

Bu tür araştırmada, genellemeler ve prensiplerin ötesindeki bulgulara gidilerek teorinin gelişmesine katkıda bulunmak ana amaç olmaktadır. Bir diğer deyişle, mevcut bilginin genişlemesi ve gelişmesi temel araştırmalarla mümkün olabilmektedir. Temel araştırmalarda, sonuçların uygulamaya yönelik olmasını sağlamak her zaman ilgi merkezi değildir. Temel araştırmalar, genellikle lâboratuvarlarda yürütülmektedir.

Eğitimde, temel araştırmalar öğrenme süreçleri konusunda yapmakta ve bir takım teoriler geliştirilmektedir. Öğrenme süreçleri konusundaki oldukça yoğun lâboratuvar çalışmaları genellikle psikologlar tarafından yürütülmektedir. Bu yüzden, öğrenme süreçlerine ilişkin sorunların çözümünde psikolojinin eğitime katkısı oldukça büyüktür.

2). Uygulamalı Araştırma

Bir uygulamalı araştırmanın ana sorunu, teorik kavramların ve geliştirilen program ve yöntemlerin uygulamadaki durumunu saptamaktadır. Eğitimde yapılan teorik çalışmaların, örneğin öğrenme süreçlerindeki bulguların öğretimde uygulanması yönünde yapılabilecek genellemeler, eğitimcilerin daha ziyade ilgilendikleri sorunlardır. Bu yüzden uygulamalı araştırmalar, eğitim araştırmalarının en önemli bir kısmını meydana getirmektedir.

3). Aksiyon Araştırması

Sonuçlarını hemen uygulama alanına koymak amacı ile daha ziyade pratik sorunların çözümüne yönelik araştırmalara aksiyon araştırmaları denmektedir. Görüldüğü gibi bu, herhangi bir teorinin uygulamadaki görüntüsü şeklinde ele alınmaktan ziyade, bir sınıf ya da bir okuldaki oldukça sınırlı bir sorunun ele alınıp araştırılması şeklinde anlaşılmalıdır. Bu yüzden de, aksiyon araştırmalarının bulguları, araştırmanın yapıldığı mahalli koşullara ve araştırmanın kapsamına göre anlam kazanmaktadır. Bir diğer deyişle, aksiyon araştırmalarının sonuçlarını genellemek her zaman mümkün değildir.

Ayrıca aksiyon araştırmaları, karmaşık sorunlar için oldukça basit bir düzeyde kalmaktadır. Hatta bu yüzden, aksiyon araştırmalarının bilimsel araştırma niteliklerine sahip olmadığı da ileri sürülmektedir. Bu doğru bir görüş değildir. Çünkü, karmaşık teorik araştırmalarda, diğer bir deyişle uygulamalı ve temel araştırmalarda öneri-

lecek hipotezlerin savunulabilmesi, ancak önceden yapılmış bir çok aksiyon araştırmalarından elde edilen bulgularla mümkün olabilmektedir. O halde, eğitimde ne kadar çok aksiyon araştırmasına yer veriliyorsa, o oranda temel ve uygulamalı araştırmaların yapılmasına zemin hazırlanmış olur.

Eğitim araştırmaları, kullanılan yöntemlerin ağırlığına ve muhtevasına göre de sınıflandırılmaktadır. Yine bu sınıflandırmalarda da yazardan yazara, az da olsa, bazı farklılıklar görülmektedir. Fakat eğitim araştırmalarının nitelikleri gözönüne alınarak şu üç kategoride birleşildiği görülmektedir. 1). Tarihi araştırmalar, 2). Tasvirî araştırmalar, ve 3). Deneysel araştırmalar. Şimdi bu araştırma türlerini özellikleri ile tanımaya çalışalım.

1). Tarihi Araştırmalar

Hemen bütün alanlarda olduğu gibi, eğitimde de geçmişteki sorunlar ile ilgili neler yapıldığını, ne gibi bulgulara ulaşıldığını bilmek, yeni araştırmalara, diğer bir deyişle, geleceğe ait hipotezlere zemin hazırlamaktadır.

Eğitim sorunları açısından tarihî araştırmalar çeşitli maksatlarla yapılmaktadır. Bunların başında, eğitimde araştırma yapanlara, belirli bir sorunda günümüze kadar nasıl gelindiği yönünde bilgilerin sağlanması gelmektedir. Böylece geçmişte yapılmış olanların değerlendirilmesi ve bunların o zamanki toplumsal koşullarla ilgisi kurulmak sureti ile geleceğe ait yeni bulgulara ve buluşlara yönelmek ihtimali artmış olmaktadır.

Bir diğeri de, devamlı olarak gelişmekte olan eğitim sistemleri için o toplumun geçmişindeki sistemlerin bilimsel yöntemlerle değerlendirilmesi, diğer bir deyişle, tarihî bilgilerden değişimin mahiyeti ve yönü hakkında önemli bilgiler edinilmesidir. Ancak bu suretle değişmekte olan eğitim uygulamaları büyük ölçüde geçerli bir görünüm kazanacaklardır. Örneğin, ülkemizde yer alan ve tarihî yöntemlerle araştırılabilecek köy enstitüleri denemesi, günümüz öğretmen yetiştirme sorunlarına büyük ölçüde ışık tutabilecektir.

Tarihî araştırmalar, bir öğretim süreci içinde yararlı olabilecek bilgileri elde etme maksadı ile yapılabilir. Bir örnek verelim. Son yıllarda ülkemizde genelleştirilmiş yeni ilkökul programı, öğrencilerin serbest bir bilgi alış verişinde araştırarak ve yaparak öğrenmelerini sağlayan bir seri uygulama esasları getirmiştir. Geçmişte ise öğretmen, daha ziyade otokratik bir rolde görünmekte idi. İyi bir tarihi araştırma, eskiden uygulanmakta olan öğretim ilişkilerini yararlı ve yararlı

olmayan yönleri ile ortaya koymuş ve böylece uygulayıcılara eskiden yapılmış olanlarla bir bağ kurmuş olacaktır. Böylece yeni programa göre günümüz uygulamalarında aksayan yönlerin çözümünde önemli bir kaynaktan yararlanma imkânı da yaratılmış olacaktır. Bir diğer önemli örnek de üniversite giriş sınavlarıdır. Üniversitelerimizin bugüne kadar geçirdiği aşamalara tarihî bir açıdan bakıldığı takdirde günümüz üniversite öğretimine test kullanmak sureti ile öğrencileri kabul veya reddetmek yönteminin geçerliği daha iyi anlaşılmış olmaktadır.

Üniversitelerimizin tarihine bakıldığı zaman, değerlendirme sistemi içinde test tekniği yer almamalıdır (Uysal, 1973). Çünkü üniversitelerimizin önceleri Fransa ve sonraları da Alman Üniversiteleri modellerini benimsedikleri görülmektedir. Bu modellerde ise değerlendirme sistemleri, sözlü ve yazılı sınavları öngörmektedir. Diğer yandan bir eğitim sisteminin değerlendirme süreçleri sistem ile bütünleşmek zorundadır. Durum bu iken, tamamen ayrı bir sistemin değerlendirme sürecinin, sadece pratik bir takım kolaylıklar yüzünden benimsenmesi değerlendirmenin tümünün geçerliğini ciddi şekilde etkilemiş olacaktır. O halde görülüyor ki, tarihî araştırmaların gelişmekte olan eğitim sistemlerini bu türlü yanılgılardan arıtma gibi önemli bir rolü olmaktadır.

Tarihî araştırmalara karşı görüşler çeşitlidir. Özellikle bilimsel yöntemlerin kullanılması açısından, bir grup eğitim uzmanı tarihî araştırmalara karşı olumsuz tavır içinde görünmektedir. Bu grubun eleştirileri şu noktalarda toplanmaktadır.

a. Tarihî araştırma sonuçlarını genellemek mümkün değildir. Çünkü geçmişteki olayları, bilimsel yaklaşım açısından kontrol altında tutmak imkânsız olduğu gibi, bu olaylar plânlanamaz, ya da plânlandığı şekilde ortaya çıkmaz. Bu yüzden de kontrol altına alınmayan bir çok değişken mevcuttur.

b. Tarihî araştırma yapan bir araştırmacı, çoğu kere görgü tanıkları veya olayı nakledenlere dayanmak zorundadır. Halbuki, görgü tanıkları ve olayları nakledenler ise çoğu kere objektif olamazlar.

c. Tarihî olayların analizinde, olayların nasıl ve niçin olduğu yönünde araştırmacılar bir çok, tam ve objektif olmayan kanıtlara dayanmak zorundadırlar.

d. Tarihî olayları, bir lâboratuvar deneyinde olduğu gibi, istenmeyen etkilerden ya da değişkenlerden arıtmak mümkün değildir.

Yukarda belirtilen hususların tarihî araştırmalara güvensizliği belirten hususlar olarak, ilk bakışta doğru gibi görünmekte iseler de, aslında, konusuna hakim bir araştırmacının iyi plânlanmış bir araştırması için pek fazla söz konusu olmaması gerekir. Bu olumsuz görüşlere karşı tarihî araştırmaları olumlu açıdan ele alanlar ise şu noktalarda birleşmektedirler.

a. İyi bir tarihî araştırmacı, sorunu dikkatlice tanımlar, hipotezini ortaya koyar ve araştırmaya en uygun düşen yöntemlerle verileri toplar ve hipotezini doğrular veya reddeder. Böylece, bilimsel araştırmalarda gerekli bütün aşamalara göre tarihî araştırma yapmak mümkün görünmektedir.

b. Tarihî araştırmalarda belli bir olay için görgü tanıkları olmayabilir ya da verilerin doğrudan elde edilebileceği kaynaklardan yoksun olunabilir. Ama bu verileri, olayı ayrı açılardan gözlemiş veya gözleyenlerden dinlemiş olanlardan toplamak ve bunları birbirleri ile karşılaştırmak sureti ile ortak hususları saptamak ve böylece verilerin içerdiği hatayı azaltmak yoluyla güvenilirliği arttırmak mümkün olur.

c. Tarihî araştırmaların bazı değişkenleri kontrol edememiş olmasının diğer tasvirî ve hatta deneysel araştırmalar için de söz konusu olabileceğini düşünmek gerekir. Bu özellikle lâboratuvar dışında yapılan araştırmalar için daha çok tartışılabilir bir husus olmaktadır.

Görüldüğü gibi tarihî araştırmanın metodolojisi ve bulgularına güven konularında tam bir birleşme görülmemekle birlikte, bu araştırmaların, eğitimin gelişmesine olumlu katkısı olduğu yönünde ciddi şüpheler yoktur.

Tarihî araştırmalarda, araştırma konusu ve amaçları ayrıntıları ile belirlendikten sonra, olay ya da sorun hakkında en geçerli ve güvenilir veri toplanabilecek kaynaklar ve bu kaynaklardan verilerin en uygun şekilde toplanmasını sağlayacak yöntemler saptanır. Veri kaynakları iki genel grupta düşünülmektedir. Bunlardan ilki, birinci derecede veri kaynakları olarak nitelendirilir. Bu grupta doğrudan görgü tanıkları ve konuya ilişkin kalıntı ve orjinal dökümanlar söz konusu olmaktadır.

Görgü tanığı ya da araştırmaya konu alınan sorunun içinde yer almış kişilerle ayrıntılı bir mülakat oldukça etkili bir yöntem olarak kabul edilir.

Bina, alet, mobilya, giyecek, resim v.b. gibi günümüze kadar gelmiş kalıntı ve örnekler üzerinde önceden belirlenmiş kriterlere göre inceleme, yine oldukça geçerli verileri sağlamaktadır.

Birinci derecede veri kaynağı olan orijinal dökümanların incelenmesi oldukça yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir. Bu kaynağın kullanılmasında, 1) dökümanın kim ya da kimler tarafından geliştirildiği, 2) ortaya konan dökümanın doğruluğuna ne dereceye kadar güvenilebileceği, hususlarının dikkatlice saptanması gereklidir. Çünkü bu iki husus, verilerin güvenilirliği yönünde bir bilgi verecektir. Bu tür veri kaynakları olarak, resmî kayıtlar ve raporlar, okul sistemi ile ilgili çeşitli kademedeki yöneticilerin yazılı konuşmaları, toplantı tutanakları, okul gazeteleri, dergileri ve diğer yazılı dökümanlar, ders kitapları, sınavlar, kişisel dosyalar ve öğrenci çalışmalarından örnekler gösterilebilir. Araştırmanın konusuna uygun olarak, araştırmacının yaratıcılığı oranında, dökümanlarla ilgili diğer başka veri kaynakları da ortaya çıkarılabilir ve kullanılabilir.

Tarihî araştırmalarda, eğitim sorunlarını ilgilendirdiği oranda, ikinci derecede veri kaynakları olarak, görgü tanığından duyan kişiler, bazı tarih kitapları veya araştırma konusu ile ilgili görüş ve düşünceleri kapsayan diğer türdeki tarihî eserler gösterilebilir. Anlaşılacağı gibi bu kaynaklardan elde edilen veriler bazen arzu edilen seviyenin çok üstünde bir hata ile yüklü olabilirler. Çünkü, araştırma konusu ile ilgili bilgiler bir elden diğerine geçerken bir büyük ihtimalle hata oranı artmış olacaktır. Bu yüzden, tarihî araştırmalarda ikinci derecede kaynaklardan, ancak çok zorunlu hallerde bilgi toplanması tercih edilmektedir.

Tarihî araştırmalarda toplanan veriler niteliksel özellikte olduğu için, geçerliğini bir sayısal değerle belirtmek imkânı yoktur. Fakat, eğitimde tarihî araştırma yöntemini kullanan araştırmacılar çeşitli kriterler kullanmak sureti ile, toplanan verilerin geçerliği hakkında bir bilgiye sahip olabilmektedirler. Bunlardan en uygun olanı şudur: Elde edilen bir bulgunun, diğer kaynaklardan elde edilenler ile olan tutarlılığı o bilginin geçerliği hakkında bir fikir vermiş olmaktadır. Yine bir olayın, çeşitli kaynaklara göre yorumundaki farklılaşma da bir geçerlik belirtisi olarak gösterilebilir. Bunun dışında, başka yöntemler de vardır. Fakat hepsini tartışmak imkânsızdır. Ama, burada, tarihî araştırmalarda toplanan verilerin de geçerliklerinin saptanması gerektiğine ve çeşitli kriterler yolu ile bunun yapılabileceğine değinmekten yarar ümit edilmiştir.

2). Tasvirî (descriptive) Araştırma

Tasvirî araştırmalar, halen mevcut olanı açıklığa kavuşturur. Araştırılan konu ile ilgili halihazır durumun saptanması, analizi ve yorumu tasvirî araştırma olarak nitelendirilmektedir. Bu tür araştırmalar, karşılaştırmalar ve sebep-sonuç ilişkilerini bulmak için sık yapılmaktadır.

Tasvirî araştırmalar çoğu kere survey (tarama) araştırmaları ile eş anlamda kullanılmaktadır. Nitekim Sosyal Bilimlerde araştırma yöntemleri ile ilgili kaynaklarda bu iki terim arasında belirgin bir farka raslanmamıştır.

Tasvirî araştırmalarda araştırmacı, değişkenleri kontrol altına alamayacağı gibi, olayları da önceden plânlama imkânına sahip değildir. Araştırmacının bu tür araştırmada yapabildiği tek husus bilgi toplama yöntemlerini düzenleyebilmek ve ilişkileri görebilmek maksadı ile analiz tekniklerini plânlayabilmektedir. O halde tasvirî araştırmaların ana amacı belki bir konudaki halihazır durumu ortaya koymaktır.

Eğitim alanında, ülkemizde, tasvirî araştırmalar en yaygın olarak yapılan bir araştırma türüdür. En son tipik bir örnek olması bakımından, Liselerde Sosyal Bilimlerin Öğretimi konusunda yapılan bir araştırma burada kısaca söz konusu edilebilir (Özoğlu, 1973). Liselerde Sosyal Bilimlerin öğretimini etkileyen hususları saptamayı amaçlayan bu tasvirî araştırmada, öğrenci, öğretmen ve yöneticilerin çeşitli değişkenlere göre tavırlarına ait veriler, anketler yolu ile toplanmış ve değişkenler arası ilişkiler aranmıştır. Öğrenci, öğretmen ve yöneticilerden alınan geniş bir örneklemeden toplanan veriler, gerekli istatistikler de kullanılmak sureti ile, ülkemizde liselerde Sosyal Bilimlerin öğretimi ile ilgili çeşitli sorunlar ortaya çıkmıştır. Görüldüğü gibi, bu araştırma, önce Sosyal Bilimler öğretimi ile ilgili durum çeşitli değişkenlere göre, ortaya konmakta, sonra da konu ile ilgili olanların tavırlarını saptamak sureti ile, sorunların çözümüne çeşitli öneriler getirmiş olmaktadır.

Tasvirî araştırmaların bir diğer önemli fonksiyonu da, temel ve uygulamalı ayrıntılara inen diğer türdeki araştırmalar için kaynak bilgileri sağlamasıdır. Böylece, ortaya konan hipotezlerin savunulabilmesi mümkün olmaktadır. Ülkemizde, eğitim alanında yapılan temel ve uygulamalı araştırmaların az oluşunun nedeni, bir ölçüde yeteri sayıda ve kalitede tasvirî araştırmaların bulunmamasında aranabilir.

Tasvirî araştırmaların çeşitli türleri vardır. Bunları kısaca görelim.

a. Survey (tarama) Araştırmaları

Tartışmada daha önceleri belirtildiği gibi survey, tasvirî araştırma terimi ile eş anlamda kullanılmaktadır. Fakat burada surveyi bir değişik anlamda tanıtmak konuya biraz açıklık getirecektir. Tasvirî araştırmaların bir türü olarak survey, belli bir zamanda, sınırlı bir alanda geniş bir gruptan bilgi toplama şeklinde tanımlanmaktadır. Örneğin, üniversite giriş sınavına gelen öğrencilerden, sosyo-ekonomik statüleri ve üniversite öğretiminden beklentileri konusunda bir anketin uygulanması tipik bir survey araştırması için bilgi toplamak olarak düşünülür. Dikkat edileceği gibi oldukça sınırlı bir konuda mümkün olan genişlikte bir gruptan bilgi toplanmaktadır. Doğal olarak, grup, diğer bir deyişle araştırmaya konu olan bireylerin sayısı çok artarsa, bunların hepsinden bilgi toplamakda o derece güç olacaktır. Survey araştırması konusunda Milli Eğitim Bakanlığı ve Devlet Plânlama Teşkilâtı ile Devlet İstatistik Enstitüsünün yaptığı bir çok çalışmalar örnek olarak düşünülebilir.

b. Vak'a Araştırmaların (Case Research)

Bu tür araştırmada ilgi merkezi, bir veya birkaç birey, grup, küçük toplumlar ya da kurumlardır. Özellikle psikolojide, rehberlik ve psikiyatride yapılan bu tür araştırmada, ilgi merkezi vak'anın geçmişi ve gelişmesidir. Temel amaç tek bir vak'a üzerinde derinliğine bilgi toplamak ve böylece değişmeyi sağlayan faktörlerin birbirleri ile olan etkileşimi üzerinde ayrıntılı analizlere imkan yaratmaktır. Vak'a araştırmasını, örneğin klinik psikolojisi ya da rehberlikteki vak'a etüdü ya da incelemesi ile karıştırmamak gerekir. Vak'a incelemesinde önemli olan bireyin psikolojik güçlüklerini teşhis ve bir tedavi imkânı aramaktır. Halbuki bir vak'a araştırmasında birey kendi ihtiyaçları ve problemleri ile örneğin ayrıcalık gösteren bir şahsiyet yapısını incelemek için bir temsili vak'a olarak ele alınmaktadır. Bir örnek verelim; Devlet Plânlama Teşkilâtı'nın yurt dışında eğitim gören kimselerle ilgili olarak sonuçlandırdığı bir araştırmada, araştırmacı, başarısız bir öğrenci olarak, diğer benzeri başarısız öğrencileri temsilen, bu öğrenciyi çeşitli değişkenlerle göre araştırma konusu yapmıştır (Kurtkan, 1970). Bu bir vak'a araştırması için tipik bir örnektir. Çünkü, burada vak'a kendi sorunlarına teşhis konmak için değil, bir grubu temsilen, tipik olduğu için inceleme konusu yapılmıştır. Diğer bir deyişle vak'a şahsileştirilmemektedir.

Vak'a araştırmaları, daha öncede belirtildiği gibi, bir grup veya bir kurum içinde düşünülebilir. Örneğin Milli Eğitim Bakanlığının Fen

Lisesi ile ilgili yaptığı ya da yaptırdığı çeşitli araştırmalar bir vak'a araştırması niteliği göstermektedir (Özoğlu, 1973). Bu araştırmalar, eğitim sistemi içinde Fen Lisesinin yerini ve rolünü tanımlamaya yöneliktir ve kendine özgü tipik bir kuruluş olduğu için Fen Lisesinde yapılmaktadır.

Görüldüğü gibi vak'a araştırmaları belli bir oranda yararlıdır. Fakat, hemen bütün vak'a araştırmalarında konu edinilen bir veya bir kaç vak'anın ne kadar tipik ve temsili olursa olsun, benzeri vak'aları tam temsil edebildiğini düşünmek, bilimsel yöntemlere oldukça bağlı araştırmacılar için, güç gelmektedir. Bu yüzden de vak'a araştırmalarına, daha ileri araştırmalara zemin hazırlamaları ve konu hakkında cevaplandırılması gereken soruları ortaya çıkarmaları açılarından değer verilmektedir. Özet olarak, vak'a araştırmalarından elde edilen bulguları araştırma konusu olan sorunu açıklayıcı ve betimleyici nitelikte kabul eden araştırmacılar çoğunlukta görünmektedirler.

c. Gelişimsel (Developmental) Araştırmalar

Eğitimin en önemli sorunları değişme ve gelişme ile ilgilidir. En basit bir örnek olarak, bir sınıf öğretmeni bir sömestir veya yıl sonunda öğrencilerinde belli bir değişmeyi ve gelişmeyi gözlemek ister. Öğretim süreci sonunda verilen sınavlar, aslında, bu gelişmeyi görmek içindir. Uzun zaman isteyen gelişimsel araştırmalar örneğin çocuk gelişimi ile ilgili çalışmalar gibi, psikolojide oldukça yaygın araştırmalardır. Görüldüğü gibi bir konunun belli bir noktadan alınıp diğer bir noktaya kadar kısa ya da uzun bir zaman süresi içinde araştırılması gelişim ya da gelişme araştırmaları niteliğinde olmaktadır. Bu tür araştırmalar, başlangıcı, yönü, gelişme hızı ve örüntüsünü ya da gelişmedeki gerileme belirtilerini ve gelişmeyi etkileyen faktörlerin kendi aralarındaki etkileşimini görmek maksadı ile yapılmaktadır. Böylece araştırma konusu hakkında, gelişim örüntüsü açısından, bir görüş ya da yeni bir bulgu getirmek mümkün olabilmektedir.

Eğitim ve psikolojide gelişimsel araştırma, örneğin, çocuk ve ergenin çeşitli yönlerden - bedenî, zihinsel, duygusal v.s. - gelişim, algılama; kişilik, ilgi ve öğrenme konularında oldukça benimsenen bir araştırma türü olmaktadır.

d. Takip Araştırması (Follow-up)

Belli bir programı ya da öğretimi tamamladıktan sonra öğretim kurumundan ayrılan bireylerin durumlarını inceleyen türde araştır-

malara takip araştırmaları adı verilmektedir. Bir öğretim programının uzun vadeli amaçlarına ne dereceye kadar ulaştığını görmek bakımından, takip araştırmalarının eğitimde özel bir yeri vardır.

Terman'ın üstün zekli bir grup çocuğu, eğitimlerinden meslek hayatları ve diğer faaliyetlerine kadar uzun süre takip eden araştırması bu konuda en tipik bir örnek olabilir (Terman, 1947, 1959).

Ülkemizde ise, eğitim alanında bu araştırma türüne örnek olacak nitelikte yayınlanmış bir araştırma göstermek mümkün değildir. Yalnız 1964 yılında Milli Eğitim Bakanlığı Test ve Araştırma Bürosu tarafından yürütülen ve erkek sanat enstitülerinden belli bir zaman süresi içinde mezun olanların istihdam sorunlarını içeren bir araştırma takip araştırması için bir örnek olarak düşünülebilir (Milli ağitim Bakanlığı, 1966). Bu araştırma tam bir takip araştırması niteliklerine sahip görünmemektedir, çünkü mezunların durumlarını takip etmede bir süreklilikten ziyade, sadece belli bir zamandaki durumlarını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

3). Deneysel Araştırmalar

Klsik anlamda, deneysel araştırmaların sadece lâboratuvarlarda yapıldığı düşünülmektedir. Fakat özellikle eğitimde, lâboratuvar dışında da deneysel araştırmaların yapılabileceği gösterilmiştir. Örneğin, bir öğretim düzeni içinde bir değişken kontrol altına alınarak diğerlerindeki değişmeler gözlenebilir.

Deneysel araştırmalar, sistematik bir metodoloji kullanmak sureti ile, belli bir sorunun, kontrol altına alınmış koşullarda nasıl bir sonuç vereceğini görmek için yapılmaktadır. Deneysel araştırmayı yapan araştırıcı, önceden plnlediği şekilde uyarımı, işlemi ya da koşulları değiştirmek sureti ile deneğin göstereceği tepkileri gözler. Klsik deneylerde, gözlem tek bir değişken üzerinde olmakla birlikte, modern deneysel araştırmalarda çoğu kere birden fazla değişken tek bir deneyde gözlenebilmektedir.

Psikolojide deneysel araştırmalar çok büyük ölçüde, lâboratuvar içinde ve dışında olmak üzere, yapılmış ve yapılmaktadır. Bu araştırmaların sonuçlarından eğitim uygulamalarında hemen hemen tamamen yararlanılmaktadır.

Deneysel araştırmaların kendine özgü bazı terimlerini iyice bilmek gerekir. Bu tür bir araştırmada, araştırıcının kontrol edebildiği duruma bağımsız değişken adı verilmektedir. Tepki ls ise bağımlı değişken olmaktadır. Psikolojide çok klsik bir deneyi örnek ala-

lim. Öğrenmede tekrarın önemini belirtmek için yapılan bir deneyde, deneklere verilen bir seri anlamsız heceler, deneysel koşullar altında, bir süre deneklere çalıştırılmış ve bir süre de bunların ezberden tekrarlanması deneklerden istenmiştir. Burada, araştırmacının kontrol edebildiği, heceleri çalışmak için verilen süre bağımsız, ve bu süre sonunda deneklerin tekrar edebildiklerinin miktarı da, bağımlı değişken olmaktadır. Böylece, bağımsız değişken deneysel koşul ve bağımlı değişken ise tepki ölçüsüdür. Bağımlı ve bağımsız değişkenler bu başka bölümde daha ayrıntılı olarak incelenmektedir.

Deneysel araştırmalarda çok sözü edilen terimlerden, deneysel grup ve kontrol grubu, bilinmesi gereken diğer terimler arasındadır. Bir deneyde genellikle, iki grup arasında bir veya bir çok değişken için karşılaştırma yapılmaktadır. Bunlardan birincisi, deneyde yapılan belirli bir işlemten etkilenecek olan gruptur. Buna deneysel grup denir. Diğerine ise deneyi yapılan işlem verilmez. Bu grupta kontrol grubu olmaktadır. Yine psikolojiden bir örnek düşünelim. Test kaygısının başarıya etkisini görmek üzere şöyle bir deney yapıldığını düşünelim. Başarıya etkin faktörler açısından - zekâ, yaş, eğitim seviyesi, cinsiyet v.s. gibi - eşleştirilmiş iki grup alalım. Bu gruptan birine, belli bir başarı testini uygulamak için deneysel olarak kaygıyı yükseltmek üzere şöyle bir açıklama verelim. "Bu test sonucu düşük puan alanlar okuldan atılacak v.b." Bu grup deneysel gruptur. Diğer gruba ise "bu başarı testinin bir araştırma maksadı ile uygulandığını" belirten bir açıklama vermek sueti ile test kaygısını normal seviyede tutalım. Bu ikinci grup ise kontrol grubu olmaktadır. Uygulama sonucunda elde edilen puanlar karşılaştırmak sureti ile deneysel grupta test kaygısının başarıya etkileri çeşitli istatistik tekniklerin yardımı ile de izlenmiş olacaktır. Kontrol grubuna araştırmaya konu olan uyarım verilmemiş ve böylece karşılaştırmada bir kriter olarak kullanılması sağlanmış olmaktadır. Aynı yöntem eğitimde yapılan bir çok deneysel araştırmalarda kullanılmaktadır.

Biz burada deneysel araştırmalardan bazı yalın örnekler vermek sureti ile bu tür araştırmaları genel hatları ile tanıtmaya çalıştık. Aslında deneysel araştırmalar, bilimsel metodların oldukça karmaşık olarak uygulandığı bir araştırma türüdür. Laboratuvar içinde ya da dışında olsun, deneysel araştırmalara girişmek isteyenlerin bu konuda geniş bir bilgiye sahip olmaları gerektiği gibi, sonuçların analizinde de istatistik teknikleri en uygun bir şekilde kullanma ve yorumlama becerilerini de kazanmış olmaları beklenmektedir.

EĞİTİM ARAŞTIRMALARINDA GENELLİKLE KULLANILAN ARAÇLAR

Eğitim araştırmalarında, ele alınan sorunlar itibari ile, bazı bilgi toplama araçları, diğerlerine göre, daha yaygın olarak kullanılmaktadır. Örneğin testler, araştırma açısından, en çok üzerinde durulan araçlardan biridir. Bu bakımdan kısa da olsa eğitim araştırmalarında en çok kullanılan bilgi toplama araçlarından testleri genel hatları ile tanıtmak yararlı olacaktır.

Testler

Eğitimin de içinde bulunduğu davranış bilimlerinde yapılan araştırmalarda testler önemli yer tutar. Testler iki genel grupta düşünülür. i) - sınıfta öğrencilerin ders başarılarını ölçmek için kullanılan öğretmen yapısı testler ve ii) - standart testler. Burada, söz konusu edilecek olan, standart testlerdir.

Araştırmada kullanılmaları bakımından testler dört ana grupta toplanmaktadır. Başarı, genel yetenek, şahsiyet ve ilgi testleri.

i. Başarı Testleri

Başarı testleri, belli bir konuda deneklerin diğerlerine göre akademik başarı açısından hangi seviyede olduğunu gösteren testlerdir. Bu testler, çeşitli alanlardaki bilgi ve becerileri örnekleyen bir test grubu (batarya) içinde bulunmaktadır. Diğer bir deyişle standart başarı testleri genellikle bir batarya halinde olmaktadır. Batıda çok çeşitli standart başarı testleri geliştirilmiştir. Ülkemizde bu tür testler Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanmakta ve giriş sınavlarında uygulanmaktadır. Bu testlerin dışında araştırma maksatları için kullanılabilir nitelikte standart başarı testleri de vardır. Yalnız bu testlerin çoğunun teknik niteliklerini belirtir bilgilere sahip olduğu şüphelidir. Bu yüzden araştırmacıların testlerin seçiminde oldukça dikkatli ve bilgili hareket etmeleri gerekmektedir.

Bir standart başarı testinin hazırlanmasının, ihtisas, emek ve para yanında zaman da gerektireceği açıktır. Dolayısı ile araştırmacıların kısa bir sürede kendi araştırmaları için bir başarı testi hazırladıklarını önermeleri pek mümkün olmamalıdır.

ii. Genel Yetenek Testleri

Genel yetenek testleri bireylerin zihni ve psikomotor faaliyetlerdeki genel beceri seviyelerini tahmin edebilmeye yardım eden araçlardır. Bunların en tipik olanları zekâ testleri diye bilinmektedir.

Genel yetenek testleri için değişik adlar kullanılmaktadır. Bunlardan bazıları, genel öğrenme gücü, genel zekâ, zihnî kabiliyet, akademik kabiliyet testleridir.

Batı ülkelerinde, özellikle Amerika'da geliştirilmiş çok sayıda genel yetenek testleri mevcuttur. Araştırmacılar, maksatlarına uygun testi seçebilmek bakımından oldukça şanslı durumdadırlar. Türkiye'de ise durum farklıdır. Bireysel testlerden Wechsler Yetişkinler Zekâ Testi, Tan tarafından tercüme ve kısmen de adapte edilmiştir (Tan, 1961). Bu test ile ilgili yapılan bir çalışmada Epir ve İskit, Wechsler Yetişkinler Zekâ Testinin ümit verici bir görünüm verdiği ve üzerinde çalışılmasında yarar olacağını belirtmişlerdir (Epir ve İskit, 1973). Yine çok kullanılan Stanford-Binet Zekâ Ölçeği üzerinde ise, Şemin uzun yıllardır araştırma yapmaktadır (Şemin, 1958). Fakat her iki testin de Türk kültürüne tam adapte ve standardize edildiğini iddia etmek şimdilik pek mümkün görünmemektedir.

Bireysel ve Grup zekâ testleri üzerinde, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı bazı kurumların yaptıkları adaptasyon çalışmalarına rağmen, istenilen teknik niteliklere sahip bir bireysel ve grup zekâ testi henüz geliştirilmiş sayılamaz.

Bu yüzden, genel yetenek testleri kullanmak gereğini duyan araştırmacıların maksatlarına uygun bir bireysel ve grup testini bulmakta güçlük çekmeleri beklenebilir.

iii. Şahsiyet Testleri

Eğitim araştırmalarında, şahsiyet testleri belki de en az kullanılan testlerdir. Çünkü bunlar daha ziyade, okul psikolojisi, klinik psikoloji ve rehberlikte yapılan araştırmalarda daha fazla fonksiyonel değerinde olmaktadır.

Batıda geliştirilmiş şahsiyet envanterleri, ölçmek istedikleri faktörler ve dolayısı ile muhteva bakımından aralarında oldukça farklılıklar göstermektedirler. Bunlardan en çok kullanılanlar şunlardır:

1. Rorschach (Mürekkep Lekesi Testi)
2. TAT (Resim Yorumlama Testi)
3. MMPI (Minnosota Çok Yönlü Şahsiyet Envanteri)

Bu testlerin üçü de çeşitli kurumlarımızca tercüme edilmiş ve bazı araştırmalar da kullanılmıştır. Fakat geçerlik ve güvenilirlikleri yönünde herhangi bir çalışma yapılmamıştır.

iv. İlgi Testleri (envanterler)

İlgi testleri daha ziyade, ilginin en belirgin olarak ölçülebildiği lise öğretiminin son yıllarında, uygulanabilecek niteliktedir. Çeşitli yaklaşımlarla hazırlanmış ilgi envanterleri mevcuttur (Uysal, 1970). Bunlardan en yaygın kullanılanı Kuder Tercih Listesidir. Hazırlanışındaki yaklaşım, verilen üçlü faaliyetlerden en çok ve en az tercih edilenin seçilmesidir. Bu tür bir yaklaşım “zorunlu seçme” (forced-choice) tekniğine uygun düşen maddeleri öngörmektedir.

Kuder Tercih Envanteri Tan (Tan, 1965) ve ayrıca Milli Eğitim Bakanlığı Plânlama Araştırma ve Koordinasyon Dairesince tercüme edilmiştir. Lise Öğrencilerinin Mesleki Seçimi konusunda Uysal’ın yaptığı araştırmada kullanılan bu envanterin yüzeysel geçerliği ve ham puanlardan elde edilen güvenilirliği tatminkar seviyede bulunmuştur (Uysal, 1970).

İlgi ölçülmesi konusunda, farklı bir yaklaşımla ve tamamen telif olarak, Tan bir Gazete Haberleri Testi (Tan, 1971) geliştirmiş ve ilk çalışmalarını yapmıştır. Fakat testin daha henüz son biçimini almadığı anlaşılmaktadır.

Eğitim araştırmalarında testler dışında, anket ve mülâkatlar yolu ile bilgi toplanması oldukça yaygındır. Her iki teknik diğer bölümlerinde tartışıldığı için burada tekrar söz konusu edilmemiştir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Anastasi, Anne., *Psychological Testing*, The MacMillan Company, New York, 1956.
- Best, John. W., *Research in Education*, Prentice-Hall, Inc New Jersey, 1970.
- Cronbach, Lee J., *Essentials of Psychological Testing*, Harper and Brothers, Publishers, New York, 1960.
- Epir, Shirley ve İskit, Ülkü, *Wechsler Yetişkinler Zeka Ölçeği Türkçe Çevirisinin Ön Analizi ve Üniversite Danışmanlık Merkezlerindeki Uygulama Potansiyeli*, Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, Ankara, 1972, Cilt 4, sayı: 2 sf: 198-205.
- Foskett, D. J., *How to Find out: Educational Research*, Pergamon Press, New York, 1965.

- Kurtkan, Amiran.**, *Yüksek Öğretim Kurumlarına Öğretim Üyesi Yetiştirilmek Üzere Doktora İçin Yurt Dışına Burslu Olarak Gönderilen Öğrenciler Hakkında Araştırma*, Teksir, Devlet Plânlama Teşkilatı, Yayın No: DPT, 879, SPD, 200, Ankara, 1970.
- Millî Eğitim Bakanlığı.**, *Erkek Sanat Enstitülerinden Mezun Olanların Durumları*, Teksir, Test ve Araştırma Bürosu, Ankara, 1965.
- Monroe, S. Walter**, (Ed), *Encyclopedia of Educational Research*, The Macmillan Company, New York, 1941, 1950, 1960 ve 1969.
- Özoğlu, Süleyman Çetin.**, *Liselerde Sosyal Bilimlerin Öğretimi*, A. Ü. Eğitim Fakültesi Yayınları No. 38, Ankara, 1974.
- Rummel, J. Francis**, (Çeviren, Rezan Taşcıoğlu), *Eğitim Araştırmaya Giriş*, Millî Eğitim Bakanlığı, Meslekî ve Teknik Öğretim Kitapları, No: 11, Ankara, 1968.
- Skager, Rodney W., and Wetinberg, Carl.**, *Fundamental of Educational Research*, Scott, Foresman and Company, Illinois, 1971.
- Şemin, Refia.**, *Zekânın Değerlendirilmesi - Stanford-Binet Testlerinin İstanbul Çocuklarına Standardizasyonu*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 774, İstanbul, 1958.
- Tan, Hasan.**, *Wechsler Yetişkinler Zekâ Ölçeği Deneme Formu*, Teksir (Sınırlı Dağıtım), Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Bölümü Psikoloji Laboratuvarı, Ankara, 1961.
- Tan, Hasan.**, *"Kuder Tercih Listesi Mesleki Form -C, Deneme Formu*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Bölümü Psikoloji Laboratuvarı, Ankara, 1965.
- Tan, Hasan.**, *Gazete Haberleri Testi*, Teksir, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu Bilim Adamı Yetiştirme Grubu, Ankara, 1971.
- Terman, Lewis M., and others**, *The Gifted Child Grows Up*, Stanford University Press, 1947.
- Terman, Lewis M., and Melita, H. Oden.**, *The Gifted Group at Mid-Life*, Stanford University Press, 1959.
- Travers, Robert M. W.**, *An Introduction to Educational Research*, The Macmillan Company, New York, 1964.
- Tütengil, Cavit Orhan.**, *Sosyal İlimlerde Araştırma ve Metod*, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayını, No: 301, İstanbul, 1971.

- Uysal, Şefik.,** *Bireysel ve Toplumsal Faktörlere Göre Lise Öğrencilerinin Meslek Seçimleri*, A.Ü. Eğitim Fakültesi Yayınları No: 12, Ankara, 1970.
- Uysal, Şefik.,** *Üniversite Lisans Seviyesinde Sosyal Bilimler Öğretimi* A. Ü. Eğitim Fakültesi Yayınları No. 37. Ankara, 1974
- Yıldırım, Cemal.,** *Eğitimde Araştırma Metotları*, Milli Eğitim Bakanlığı Mektupla Öğretim ve Teknik Yayınlar Genel Müdürlüğü, Ankara, 1966.